graves was found throughout the explored area. A total of 389 individual finds spanning the late 13th–20th centuries were recovered (Fig. 4).

Alma Lekniutė

Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios šventorius

2023 m. Telšių rajone esančiuose Varniuose, M. Valančiaus ir Birutės gatvėse, suprojektuoto elektros kabelio trasos vietoje, buvo vykdyti detalieji ir žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai. Darbų zona pateko į Varnių senojo miesto vietos (UK 2535) ir Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios statinių komplekso (UK 1683) saugomas teritorijas.

Manoma, kad Varnių vietovė buvo pradėta apgyvendinti XIII–XIV a. sandūroje. Tai, kad čia būta gyvenvietės 1370 m., patvirtina ir rašytiniai šaltiniai. Seniausią Varnių gyvenvietę galima apibūdinti kaip atviro tipo gyvenvietę, kuri kūrėsi gerai gamtos kliūčių apsaugotoje vietoje. Gyvenvietė formavosi ir plėtėsi dešinėje Varnelės upės pusėje, prie kelio, vedusio į Kaltinėnus. 1417 m. įkurta Medininkų vyskupija. Reikėtų pažymėti, kad XV a. buvo iškasta nauja upės vaga, sujungusi Varnelės kilpos galus. Taip miestelio dalis atsidūrė saloje, kurią dabar jau iš visų pusių juosė Varnelės vandenys. Naujai iškasta vaga, išlikusi iki mūsų dienų, vadinama naująja Varnele, o senoji buvo gerokai toliau į ŠR nuo jos. Teritorija tarp senosios ir naujosios vagų plane vadinama pelkėta ir nepereinama. Ši vieta vyskupo leidimu XVIII a. viduryje ir II pusėje buvo užpilta ir nusausinta. Užpelkėjęs upės krantas siekė beveik dabartinę M. Valančiaus gatvę. Dešinėje Varnelės kilpos pusėje buvusi Vyskupo dvaro vieta vėliau pateko į dirbtinai sukurtą salą. Po 1680 metų gaisro, per kurį sudegė senoji katedra, kitoje Varnelės upės pusėje vietoj Vyskupo dvaro buvo pastatyta nauja Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčia (Genys J., Varnių raida iki XVII a. pabaigos, *Žemaičių praeitis*. Vilnius, 1996, t. 4, p. 15–28). Yra žinoma, kad šios bažnyčios kriptose buvo laidojami mirusieji (*ATL 2012 metais*, 2013, p. 325–334). Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios statinių komplekso teritorijoje iki šių tyrimų apie buvusius palaidojimus istorinių duomenų nėra.

Aktualiausi tyrimai vykdyti 2012 ir 2023 metais (*ATL 2012 metais*, 2013, p. 444–446; *LIIR*, f. 1, b. 10810) M. Valančiaus gatvėje Varnių senojo miesto vietos (UK 2535) R pakraštyje iki Birutės gatvės. Fiksuoti XIX–XX a. kultūriniai sluoksniai. Užstatymas šioje Varnių miesto dalyje yra prasidėjęs ne anksčiau kaip XIX a. Nuo Birutės gatvės link Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios statinių komplekso (UK 1683) kultūrinio sluoksnio storis siekia 1,5–2,2 m, o buvusiose Varnelės upės vietose net iki 3 m. Sluoksnio su XVIII a. archeologiniais radiniais paviršius fiksuotas nuo 60–80 cm gylio, o 1,4–3 m gylyje yra XVI–XVII a. archeologinis sluoksnis.

2023 m. M. Valančiaus ir Birutės gatvėse prieš tiesiant naujas požemines elektros kabelių trasas ištirta 10 1x1 m dydžio šurfų, o Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios šventoriuje ištirtos 3 5x2 m dydžio perkasos (1 pav.). Ten, kur archeologinis sluoksnis nerastas, toliau vyko žvalgymai. Bendrai ištirtas 152 m^2 plotas. Šurfuose 1–5, 7–9 fiksuotas 0,7–2 m storio XIX–XX a. (šurfe 9 XVII(?)–XX a.) kultūrinis sluoksnis. Įžemis pilkšvas smėlis, geltonas smėlis, gelsvas molis fiksuotas šurfuose 1–5, 7 nuo 0,7–1,3 m gylio. O šurfuose 8–9 įžemis dėl didžiulio gylio nepasiektas. Šurfe 6, tirtame Ligoninės ir M. Valančiaus gatvių sankirtoje, nuo 50 cm gylio rastas archeologinis sluoksnis su XVI–XVII a.

1 pav. Bendras situacijos planas: 1 – tirti šurfai; 2 – tirtos perkasos (P1–P8 – perkasų numeriai); 3 – žvalgyta elektros kabelių trasa; 4 – 2023 m. A. Lekniutės tyrimai; 5 – 2022 m. N. Brazdeikio žvalgymai; 6 – 2018 m. R. Banytės-Rovell tyrimai; 7 – 2018 m. N. Brazdeikio tyrimai; 8 – 2017 m. A. Lekniutės tyrimai; 9 – 2016 m. D. Zubricko tyrimai; 10 – 2012 m. D. Balso tyrimai; 11 – 2012 m. D. Kontrimo tyrimai; 12 – 2001 m. V. Ostašenkovienės tyrimai. M. Jurgauskaitės brėž.

Fig. 1. Area plan: 1 – test pits; 2 – trenches P1–P8; 3 – surveyed trench for the power cables; 4 – excavations by A. Lekniutė in 2023; 5 – survey by N. Brazdeikis in 2022; 6 – excavations by R. Banytė-Rovell in 2018; 7 – excavations by N. Brazdeikis in 2018; 8 – excavations by A. Lekniutė in 2017; 9 – excavations by D. Zubrickas in 2016; 10 – excavations by D. Balsas in 2012; 11 – excavations by D. Kontrimas in 2012; 12 – excavations by V. Ostašenkovienė in 2001.

buitinės keramikos ir koklių fragmentais. 1,5 m gylyje pasiektas įžemis – pilkšvas molis. Šurfe 10 nuo 1,4 m gylio fiksuotas archeologinis sluoksnis su XVII–XVIII a. keramika. Įžemis šiame šurfe pasiektas 2,2 m gylyje.

Žvalgomųjų tyrimų metu Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios teritorijoje ištirtos 3 5x2 m dydžio žvalgomosios perkasos. Perkasoje 1, 1,1–1,3 m gylyje, aptikta didelė duobėje perlaidotų kaulų sankaupa. Remiantis antropologine ataskaita minimalus individų skaičius yra 42. Neatmestina, kad šie kaulai galėjo būti surinkti ir perlaidoti 1770–1771 m. statant Varnių kunigų seminarijos pastatą iš buvusių kapinių. Taip pat perkasoje įžemio lygmenyje, 1,35 m gylyje, atidengti 3 palaidojimai (2 pav.). Atidengtas vienas visas palaidojimas ir dviejų palaidojimų dalys, patekusios į tiriamos perkasos plotą. Kapai orientuoti V kryptimi, kaip ir absoliuti dauguma palaidojimų, atidengtų 2021–2022 m. D. Zubricko ir N. Brazdeikio tyrimų, vykdytų buvusios Varnių kunigų seminarijos pastato teritorijoje, esančioje kitapus Varnelės upės, metu. Istoriografijoje nesama jokių žinių, kad Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios vietoje būtų buvę laidojami mirusieji. Todėl manytina, jog mirusieji čia laidoti labai trumpą laiką jau pastačius Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčią, t. y. ne anksčiau nei XVII a. pabaiga–XVIII a. pradžia.

Perkasoje 2 palaidojimų nerasta. Atidengta viena buvusios atramos mūro liekana. Taip pat

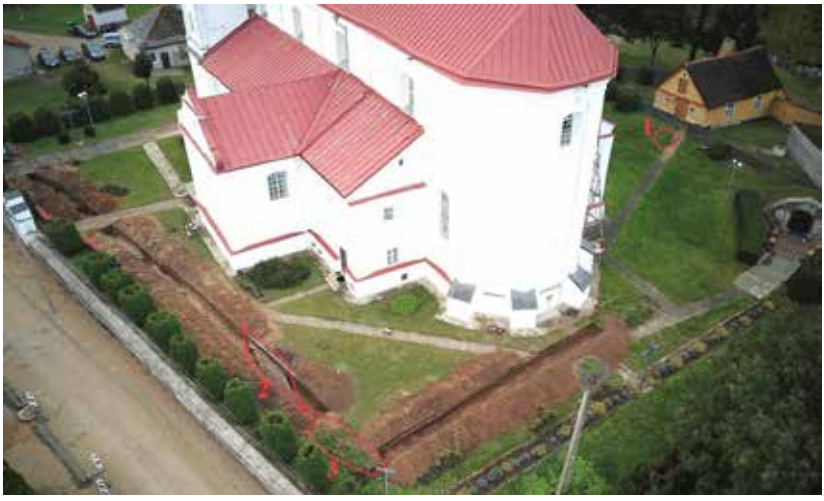

2 pav. Bendras tyrimų vaizdas iš viršaus: 1 – rastų XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios palaidojimų vieta; 2 – XIX a. II pusės–XX a. pradžios grindinys; 3 – XVII a. I pusės grindinio vieta. N. Brazdeikio nuotr.

Fig. 2. A satellite view of the research area: 1 – graves (late 17th–early 18th centuries); 2 – pavement (second half of the 19th–early 20th century); 3 – pavement (first half of the 17th century).

3 pav. XVII a. I pusės grindinys perkasoje 3 iš V. N.Brazdeikio nuotr.

Fig. 3. Pavement in test pit 3, dating to the first half of the 17th century, viewed from the W.

rasta XVII a. buitinės keramikos šukių: reduk-cinėje aplinkoje išdegtų puodų, žalsva glazūra dengtų puodynių fragmentų. Perkasoje 3, esančioje PR šventoriaus dalyje, aptiktas link Varnelės upės žemėjantis lauko akmenų grindinys (3 pav.). Grindinys atidengtas 0,7–1,4 m gylyje nuo esamo žemės paviršiaus. Grindinio struktūra orientuota PV–ŠR kryptimi ir besitęsianti už ŠV, PV ir PR perkasos sienelių ribų. Išlikusi grindinio struktūra rodo, kad iki šiol yra išlikęs grindinio ŠV kraštas akmenis klojant tiesia eile minėta grindinio orientavimo kryptimi. ŠR perkasos dalyje grindinys tolygiai žemėja gilyn iki 1,4 m gylio nuo esamo žemės paviršiaus, virš jo fiksuota užvirtusios raudonomis plytomis mūrytos sienos (?) liekanos. Virš grindinio rastas švediškas šilingas, kaldintas 1644 m. Perkasose aptiktos architektūros liekanos yra siejamos su iki pastatant bažnyčią buvusia vyskupų rezidencijos infrastruktūra. Akmenų grindinio fragmentas, vertinant stratigrafinę situaciją ir istorinius duomenis, yra datuojamas XVII a. I pusės laikotarpiu.

Detaliųjų tyrimų metu bažnyčios šventoriaus vietoje ištirtos 5 perkasos, 92 m^2 plotas.

Tyrimų metu naujų palaidojimų nerasta. Plačiau atidengtas XVII a. I pusės grindinio fragmentas, taip pat rastas naujas – XIX a. pabaiga–XX a. datuojamas grindinys. 2023 m. žvalgomųjų ir detaliųjų tyrimų metu surinktą informaciją šventoriaus vietoje galime išskirti į keletą grupių. Pirmoji grupė yra tyrimų metu rasti tik lokalūs palaidojimai Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios šventoriaus ŠR dalyje (2 pav.), todėl galima teigti, jog mirusieji čia laidoti tik labai trumpą laiką jau pastačius bažnyčią. Nesama ir istorinių šaltinių apie laidojimą Varnių katedros vietoje, tad palaidojimai, rasti žvalgomųjų tyrimų metu perkasoje 1, datuojami XVII a. pabaiga–XVIII a. pradžia.

Antroji grupė yra žvalgomųjų ir detaliųjų tyrimų metu šventoriaus PR kampe rasti ir atidengti du grindiniai. Pirmasis atidengtas perkasoje 5 (4 pav.) apie 30 cm gylyje ir kertantis ją įstrižai maždaug R–V kryptimis, t. y. orientuotas maždaug link bažnyčios centrinio įėjimo nuo M. Valančiaus gatvėje esančio tilto per Varnelės upę. Atidengta grindinio dalis perkasos plote visiškai išlikusi ir tęsiasi už perkasos ŠV ir PR sienelių. Išlikusi grindinio struktūra rodo, kad iki šiol yra išlikę grindinio kraštai juose klojant stambesnius akmenis arba akmenis klojant tiesia eile plokštesniais akmenų paviršiais į viršų. Paties grindinio plotis, žvelgiant statmenai grindinio orientavimo krypčiai, siekia 1 m, o atidengtas grindinio ilgis, žvelgiant pagal grindinio orientavimo kryptį, ties grindinio viduriu yra 3,48 m. Bendras atidengto grindinio plotas siekia 3,1 m^2. Grindinio kraštai grįsti didesnių matmenų akmenimis – 10x7, 13x12, 20x11, 33x25 cm ar panašaus dydžio neskaldytais akmenimis. Grindinio plotas dėtas iš įvairių 12x10, 16x15, 20x18 cm ir panašių matmenų neskaldytų akmenų. Grindinio fragmentas, vertinant perkasos stratigrafinę situaciją ir istorinius duomenis, yra datuojamas XIX a. II puse(?)–XX a. pradžia Atidengtas grindinys neardytas, paliktas *in situ*.

Antrasis grindinys buvo rastas jau žvalgomųjų tyrimų metu tirtose perkasose 3 ir 5 nuo 70 cm gylio (2–4 pav.). Tai link Varnelės upės PR kryptimi žemėjantis lauko akmenų grindinys ir virš jo esančios griuvusio mūro liekanos. Virš grindinio aptiktas XVII a. vidurio švediškas šilingas. Išlikusi grindinio struktūra rodo, kad iki šiol išlikęs grindinio ŠV kraštas, akmenis klojant tiesia eile minėto grindinio orientavimo kryptimi. Kitas kraštas, spėtina, yra nuardytas. Grindinio plotis siekia apie 2,05 m, o ilgis – iki 5,85 m, tyrimų metu atidengtas apie 6,5 m^2 plotas. Grindinys sudėtas iš panašių lauko riedulių – 9x6, 15x13, 24x21 cm ir panašaus dydžio neskaldytų akmenų. Rišamoji medžiaga klojant grindinį nenaudota. Grindi-

4 pav. XVII a. I pusės grindinio fragmentas ir virš jo atidengtas XIX a. II pusės–XX a. pradžios grindinys perkasoje 5 iš ŠV. N. Brazdeikio nuotr.

Fig. 4. Partial pavement (first half of the 17th century) with a later pavement (second half of the 19th century–early 20th century) above it in test pit 5, viewed from the NW.

nio struktūros V dalis buvo po atidengtu XIX a. pabaiga–XX a. pradžia datuojamu grindiniu, todėl neatidengta. Grindinys žemėja ŠR kryptimi link Varnelės upės iki 1,4 m gylio. Akmenų grindinio fragmentas, vertinant stratigrafinę situaciją ir istorinius duomenis, yra datuojamas XVII a. I pusės laikotarpiu ir sietinas su iki katedros statybos buvusia vyskupų rezidencija. Žemiau grindinio rastas įžemis.

Trečioji informacijos grupė susijusi su buvusiais paviršiais. Kadangi tyrimai vykdyti palei dabartinio šventoriaus P, R ir Š ribas, remiantis surinkta archeologinių tyrimų medžiaga galima teigti, kad bažnyčios statybos metu XVII a. pabaigoje kalvelė, kurioje pastatyta bažnyčia, buvusi mažesnė. Taip pat rasti bent keli bažnyčios šventoriaus aikštelės tvarkybos etapai. Paskutinis etapas išplečiant, išlyginant ir pakeliant šventoriaus aikštelę iki 20 cm vykęs XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Ankstesnis šventoriaus aikštelės tvarkybos etapas sietinas su bažnyčios statybos laikotarpiu XVII a. pabaigoje–XVIII a. Taip pat rastas ir stratigrafiniuose pjūviuose atidengtas spėjamas pirminis žemės lygmuo. Remiantis šiuo pirminio žemės lygio aukščiu nustatyta, kad aukščiausia kalvelės vieta bažnyčios statybos laikotarpiu buvusi dabartinio šventoriaus centrinė ir P dalys. Šventoriaus PR dalyje pirminio žemės paviršiaus lygmuo staiga žemėja, o virš jo rasti storėjantys bent iki 1,7 m piltinio grunto sluoksniai. Įžemis P pusės centrinėje dalyje rastas tik apie 70 cm gylyje, o šioje šventoriaus dalyje įžemio paviršiaus lygmuo atidengtas jau tik 2,6 m gylyje. Šie duomenys atitiktų dr. J. Genio 1988–1989 m. vykdytų tyrimų už PV šventoriaus ribų duomenis – buvo rasti iki 2,1 m storio užpylimai ir užpiltos senosios upės vagos kranto linija.

Iš viso 2023 metais atliktų tyrimų metų surinkti ir ŽMA perduoti 253 XVI–XIX a. radiniai. Rastų kaulų antropologinę analizę atliko VU MF specialistai. Rasti iki tol nežinomi palaidojimai ir grindiniai Nekilnojamojo kultūros paveldo komisijos sprendimu įtraukti kaip naujos Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios teritorijos vertingosios savybės.

The Churchyard of the Church of St. Peter and St. Paul in Varniai

Detailed and exploratory excavations were carried out along a proposed route for underground power cables on Birutės Street, M. Valančiaus Street, and Vytauto Street in Varniai (Telšiai district, W Lithuania; Fig. 1). Of the 10 test pits, only one revealed a cultural layer, with finds spanning the 16th–19th centuries. Detailed excavations in the churchyard of the Church of St. Peter and St. Paul comprised 8 trenches (122m^2). Previously unknown local burials dating to the late 17th–early 18th centuries were found. Two sections of cobblestone pavement were also unveiled in the SE part of the churchyard (Figs. 2–4): one dating to the late 19th–early 20th century; the second, associated with the episcopal residence that predates the church, to the 17th century.

Marius Petkus, Darius Balsas

Telšių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios teritorija

2023 m. Telšiuose, sklype Šviesos g. 2, buvo atlikti detalieji tyrimai (1 pav.). Jie vykdyti šalia Telšių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios, dar vadinamos Mažąja bažnyčia, kurią 1536 m. fundavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovas Žygimantas Senasis (Butrimas A. *Telšių kraštas. Istorija, kultūra,*